

Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsan Doğası

Müslim Akdemir¹

Özet

Temel hak ve özgürlüklerin nereden kaynaklandığı sorusu üzerinde düşündüğümüzde “hak ve özgürlük” kavramı bizi insanlık, birey veya insan olmak koşullarına götürür. Dolayısıyla insan hakkının kaynağı da insan doğasıyla ilişkilidir. Temel hak ve özgürlükler insanlar arasındaki eşitsizliği kaldırmak ve insanlar arasında adaleti uygulamak için gereklidir. Bu ise, bu hakların insan doğasına uygunluğu ile olanaklıdır. Çünkü insanın eşitsizliği doğadan veya aşkın bir kaynaktan gelmez. Doğrudan doğruya insanın kendisinden gelir.

Anahtar kelimeler: Temel hak ve özgürlük, İnsan doğası, Eşitlik ve özgürlük, Doğal durum, Locke, Hobbes, Rousseau.

Human Nature in terms of the Basic Freedom and Rights

Abstract

When we think about the question where the basic freedom and rights stem from, the concept of “right and freedom” takes us to the conditions of being human or individual and to humanity. Thus, the origin of human rights is related to the human nature. Basic rights and freedom are necessary to remove the unequalities among people and to apply the justice. And this is possible only with the suitability of these rights for human nature. Because, the inequality of human being doesn't stem either from the nature or a transcendental reason, out directly from the nature of human being itself.

Keywords: Basic rights and freedom, Human nature, Equality and freedom, Natural state, Locke, Hobbes, Rousseau.

10 Aralık 1948'de kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nde insanın, temel hak ve özgürlükleri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Bu bildireye göre; hak ve özgürlükler çalışma, eğitim ve kendi toplumunun kültürel yaşamına katılma hakları gibi ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları olduğu kadar, kişinin yaşama, özgür ve güvenlik içinde olma, kendi ülkesinin yönetimine katılma, düşünme, din, vicdan, fikir ve ifade özgürlüklerine sahip olma gibi sivil ve siyasal hakları da içerir (Atreya, 1996:82). Ayrıca, insan hakları öncelikle bir uygulama sorunudur. İnsan hakları toplumsal ve siyasal sistemlerin iyileştirilmesine yönelik ahlaki taleplerin asıl kaynağı, hatta siyasi

¹ Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği, Öğretim Üyesi.

rejimlerin meşruluğunun temeli olarak da algılanmakta ve işlev görmektedir (Erdoğan, 1998:93). Ancak "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"ndeki bu açıklıklara rağmen, kullanılan kavramlar henüz herkesin anlayabileceği netliğe kavuşmuş değildir. Bazen bu kavramları kullanmak tehlikeli de olmuştur; özellikle içeriği bulanık olduğunda ve herkesin çok şey bildiğini sandığı durumlarda. "Bu gün insan hakları, teorik düşünce alanında, hâlâ, oldukça karışık bir konu, eyleme yönelik düşüncede ise önemli, ama nereye yerleştirileceği pek belli olmayan, bu nedenle de siyasal sömürüye açık, dolayısıyla korkulur bir konu olarak duruyor" (Kuçuradi, 1996:58).

İnsanın temel hak ve özgürlükleri ile ilgili düşüncelerin hâlâ pek etkili olmayışı dünyanın her köşesinde cinayetlerin işlenmesi, işkencenin yapılması, toplumsal adaletsizliğin egemen olmasının bir sonucudur. Belki temel hak ve özgürlüklerin ne olduğunu açıkça bilmeyişimiz, belki de bu hakların neden korunması gerektiğinin bilinçli hale dönüşmemesi, sorunu çözümsüzlüğe doğru götürmüştür. İnsanın insanca yaşama isteği her zaman onu yeni arayışlara yöneltmiştir. Ancak, köleleştirilen, sürüleştiren, ezilen ve sömürülen, açlığını bastırabilmekten yaşama içgüdüsünün gereğini yerine getirebilmekten başka bir şey düşünmeyen insanın temel hak ve özgürlüklerden söz etmeye gücü yetmez. Çünkü temelde insan hakları maddi anlamda ve manevi anlamda insanca yaşama hakkıdır. "İnsan hakları ilgisiz suskun ve katılımsız insan türünün bir ürünü değil, aksine tepki gösteren, gerçekleri ve inandıklarını açıkça söyleyebilen ve toplumsal yaşamın her aşamasında katılarak etkenlik gösterebilen aktif insan türünün bir ürünüdür" (Çeçen, 1995:242).

İnsanın temel hak ve özgürlükleri nereden kaynaklanıyor? sorusu üzerine yapılan incelemeler bizi "insan hakları" terimi ile insanlık, birey veya insan olmak koşullarına götürürken doğal durum ve medeni durum ayırımına yönelik tartışmalarla da karşı karşıya bırakır. Bu ayırimda insanın doğal durumda mı, yoksa medeni durumda mı daha mutlu olduğu sorusunun cevabı aranır. Dolayısıyla insan haklarının kaynağı da insanlık veya insan doğasıyla ilişkilendirilir. Bu gün yaşama hakkı, özgürlük hakkı, eşitlik hakkı, bilme hakkı, mülkiyet hakkı, güvenilirlik ve varlığını sürdürme hakkı olarak gündeme gelen temel hak ve özgürlüklerin insan doğasıyla olan ilişkisi çok eski tarihi geçmişe sahiptir. Felsefe tarihinde bu kavramlarla ilgili tartışmalar insanın eşitliği ve özgürlüğü sorunu ile başlar. Eşitlik ve özgürlük sorunu ise hem doğal durumu hem de siyasal (medeni) durumunu belirleyen ana çizgidir.

Eski Yunan demokrasisinde eşitlik ve özgürlük konusu köleliğin meşru kabul edildiği bir toplumsal ortamda, gerçekleştirilmek istenmiştir. Site (polis) de siyasal hayata katılma hakkı yalnızca yurttaşlara verilmekteydi. Yurttaşlar ise, site devletinde genel nüfusun çok az bir kısmını oluşturlardı. Toplumun büyük çoğunluğunu köleler teşkil ederdi. Köle ise, insan sayılmaz "konuşan hayvan" ya da "hareket eden araç" durumundaydı. Mülkiyet konusu bir olgu olarak kabul edilen köle, toplumun siyasi yapısında hiçbir role sahip değildi (Göze, 1993:5). Bu çerçevede içinde kurumsallaşan kölelik doğal bir durum olarak görülmüştür.

İlk çağ Yunan düşüncesinde eşitlik ve özgürlük sorununa farklı bakış açısı sofistler-le başlar. Sofistler doğal durum olarak kabul edilen kölelik kurumunun doğal hukuka uygun olmadığını belirtirler. Örneğin sofistlerden Antiphon, doğal hukuk ile insanın koyduğu hukuk arasındaki karşıtlığı belirterek yalnız sanılara dayanarak konulmuş yasaların güçsüz olduğunu söyler. Buradan hareketle o insanların doğal durumda eşit oldukları sonucuna gider. "Yalnız Yunanlılar kendi aralarında değil, Yunanlılar ile

Barbarlar da eşittir" diyerek toplum içindeki sınıf ayrıcalıklarının insanın kendisinin koyduğunu vurgulamak ister (Gökberk, 1985:46).

Sofistlerin farklı yaklaşımına rağmen, Felsefe Tarihinin iki önemli filozofu Platon ve Aristoteles'in insanlar arasındaki eşitsizliğin doğallaştığını ve gerekliliğini savunduklarını görüyoruz. Platon, "bu toplumun birer parçası olan sizler diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama, sizi yaratan tanrı, aranızda önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baştaçı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına demir ve tunç katmıştır... (Platon, 1985:105) diyerek doğası gereği insanların eşit olmadığını göstermeye çalışmıştır. Platon, bu durumu göz önünde bulundurarak toplumsal sınıflamayı yöneticiler (filozof), bekçiler (asker), işçi ve köylüler olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Ayrıca, o kölelerin varlığını meşru saymakla birlikte toplumsal sınıflamasında bunlara yer vermemiştir. Doğal durumdaki bu eşitsizlik anlayışı onun siyasal oluşum düşüncesinde etkileyerek, en iyi yönetim biçimi olarak Aristokrasiyi önerir.

Aristoteles de içinde yaşadığı toplumun geleneklerinin dışına çıkmamış siyasi analizinde orta yolu teklif ederken, nicelikten çok niteliğin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunu yaparken köleliğin meşruluğunu da müdafaa etmiştir. O, ırkların ve kişilerin doğadan üstünlüklerine ve aşağılıklarına inanmıştır. Kadın ve köleyi doğal durumda aşağılayarak, Ozan Hesiodas'ın "ilk bir ev ve bir kadın edin ve bir öküz sabana koşmak için" sözünü haklı kabul ederek, öküzü yoksul adamın kölesi, köleyi ise varlıkların öküzü seviyesinde görür (Aristoteles, 1983:8).

Böylece Platon gibi Aristoteles'te eşitlik ve özgürlük sorununu insanların bu doğal durumdaki farklılıklarına uygun davranış içinde kabul ederler. Stoa felsefesi ise insan doğasının gereği olan ve evrensel nitelik taşıyan bir doğal hukuk görüşüne dayanarak oluşmuştur. Bu felsefede bütün insanların ortak özelliklerini oluşturan akıl, insanı erdeme götüren bir yol göstericidir ve insan "saf insan" olma sıfatıyla saygıya değerdir (Erdoğan, 1998:5).

Ortaçağda ise ilahi kökenli büyük dinlerde Tanrının insanı özgür ve eşit yarattığı anlayışı egemendir. Özellikle Hıristiyanlık ve İslamiyet'in bu konudaki anlayışlarına bakıldığında, Hıristiyanlıkta Tanrı insanı özgür yaratmış, ancak ilk insan yasakları çiğneyerek günah işlemiştir. Bu nedenle kalıtsal olarak bütün insanlar ilk insandan aldıkları bu günahla dünyaya gelir. Geçici olarak kabul edilen bu dünyada vaftizle günahlarından arınan ve korunan insan öte dünyada cennete gider. İslamiyet'te ise bütün insanlar doğal durumda günahsız ve temiz kabul edilerek, İslam yaratılışı üzerine dünyaya geldikleri vurgulanır. Ancak daha sonra gelenek ve kültürlerinden aldıkları anlayışla başka inançları veya dünya görüşlerini seçer. İslamiyet doğal durumdan siyasal duruma geçişin yaradılışa uygun olmasını öne sürerken dünyadaki iyiliğe yönelik pozitif çaba ve çalışmanın öte dünyada karşılığının cennetle alınacağı iddiasındadır.

Temel hak ve özgürlükler açısından insan doğasının önemi üzerine yoğunlaşan düşünceler filozofları değişik yargılara götürür. Özellikle Thomas Hobbes, John Locke ve J. J. Rousseau'nun dikkatimizi çektiği bu noktada doğal durum farklı sonuçlarla karşımıza çıkar. Hobbes "insan insanın kurdudur" derken mutluluğu medeni duruma bırakıyor. Locke ve Rousseau ise doğal durumdaki mutluluğun medeni durumla ortadan kalkacağını, bu nedenle toplumsal sözleşme ile oluşacak yasa düzeni insanı yeniden mutluluğa götüreceği görüşündedirler. Günümüzde insan haklarının temelini oluşturan eşitlik ve özgürlüklerde bu düşünürlerin doğal durumdan siyasal (medeni) duruma geçiş izahları-

nin önemli katkısı vardır. Bu nedenle bu düşüncelerin ayrıntılarına referans olarak baş-
vurmamız gerekir.

Hobbes siyasal düşüncesini "Leviathan" (ejder) adlı eserinde ortaya koyarken insanı irdeleyerek işe başlar. Ona göre diğer canlılardan farklı olarak akıl ve muhakeme gücüne sahip olan insan doğuştan hem bedensel hem de zihinsel olarak eşittir. Doğal durumdaki yetenek eşitliği insanları amaçlarına ulaşma konusunda da eşitliğe götürür. Fakat doğal durumda insanların amaçlarına ulaşma noktasındaki eşit umut, iki kişinin aynı anda elde edemeyecekleri bir şey istediklerinde insanların birbirlerine düşman olmalarına neden olur. Böylece kendi varlığını korumak, güvenliğini sağlamak ve amaçlarına ulaşmak uğruna insanlar arasındaki savaşım başlamış olur. Hobbes'a göre rekabet, güvensizlik, şan ve şeref tutkusu insan doğasındaki savaşın nedenleridir. Böylece o, doğal durumda herkesin herkesle savaşını kabul ederek "insan insanın kurdudur" önermesini ortaya koyar. Doğal durumda insanların mülkiyet hakkından söz etmek mümkün değildir. Yasa olmadığı için adalet, adaletsizlik yada hak kavramlarından bahsedilemez. Hobbes insanın doğa tarafından içine konulduğu bu olumsuz durumdan akıl ve duyularını kullanarak çıkabileceğini söyler. Akıl, insanların üzerinde anlaşabileceği uygun barış koşullarını gösterir. Böylece siyasal olma bu doğa yasaları ile gerçekleşir (Hobbes, 1993:94-96).

Siyasal erkin temellerini ve kaynağını bulmak için Locke da Hobbes gibi insanların siyasal toplum olmadan önce içinde buldukları "doğal durumu" irdeleyerek işe başlar. İnsanların doğal durumdaki yerinin ne olduğu sorusuna Locke'un verdiği cevap Hobbes'un düşüncesinin tam tersidir. O, doğal durumun Hobbes'un sandığı gibi savaş hali olmadığı bir barış durumunu ifade ettiğini, karşılıklı yardım ve birbirlerini koruma durumu olarak kabul eder. Doğal durumu özgürlük hali olarak tanımlarken bu özgürlüğün bir başkasının iradesine bağlı olmadığını da söyler. Yine doğal durumu, eşitlik hali olarak da kabul ederken, burada haklar ve kuvvetler karşılıklıdır. Hiç kimsenin bir başkası üzerinde daha fazla güce sahip olması söz konusu değildir (Locke, 1960:118-126). Locke, eşitlik ve özgürlüğü hiç bir yasaya bağlı olmayan başı boşluk olarak tanımlamaz. Ona göre Tanrının insana verdiği doğal akıl kanununa bağlı olarak herkes eşit ve özgür yaşayabilir. Ne var ki doğal durum da ortaya çıkan haksızlıklar karşısında kişiler kendi davalarının yargıci konumuna geçmeleri durumunda bir takım sakıncalar belirir. İşte bu sakıncaları giderebilmek için insanlar doğal durumdaki olumsuzluklara kendi istek ve ifadeleri ile son vererek aralarında yapacakları bir anlaşmayla anlaşmazlıkları çözümleyecek bir otoritenin, yani siyasal erkin kurulmasını sağlamışlardır. Böylece Locke siyasal toplumu özgür insanların istek ve iradesine dayandırır. Kısa-
ca Locke'a göre "son söz kanunun sözüdür ve kendi rızası ile bu kanuna uyan halkın sözüdür" (Akarsu, 1961:85).

Rousseau da Hobbes ve Locke gibi doğal yaşama döneminden hareketle sonuca gitmeye çalışır. Her şeyin Tanrının elinden güzel çıktığını kabul eden Rousseau doğal durumda insanlar arasında mücadele ve savaşın olmadığını, doğal yaşama döneminin özelliklerinin özgürlük ve eşitlik olduğunu söyler. Ona göre herkesin sahip olduğu özgürlük insan doğasının bir sonucudur (Rousseau, 1989:2-17). O doğal yaşama dönemindeki insanın özgürlüğünün bilincine varmış olduğunu ve bunun sonucu olarak insanın gelişme ve ilerlemeyi sağladığını vurgular. Bu dönemde istekleri sınırlı ve merhamet duygusu olan insan kötülük yapmaktan çok kötülükten kaçmayı yeğleyecektir. Rousseau'ya göre doğal durumda olmayan "seninki" "benimki" gibi duygular, toplumla

birlikte mülkiyet duygusuyla insanı eşitsizliğe yöneltmiştir. Bir toprak parçasının etrafını çevreleyen "bu benimdir" diyen kişi toplumun kurucusu olmuştur. Rousseau kuvvetten hakkın doğamayacağı fikrinden hareketle insanların meşru erke boyun eğmelerinin zorunluluğundan söz eder. Ona göre hiç kimsenin diğeri üzerinde doğal bir otoritesi yoktur. Meşru otoritenin kaynağının ancak toplumsal anlaşma olacağını iddia eder. Bunun gerçekleşmesi içinde toplum üyelerinden her biri çoğunluğun egemenliğine tüm haklarını verecektir (Göze, 1993:189-197).

Filozoflar doğal durumdaki insanın yaşama koşullarını uzunca tartışmalarına rağmen doğal durum ve medeni durum ayrımı insan hakları açısından tam netlik kazanmış değildir. Çünkü Camus'un da dediği gibi "yasasız özgürlük olmaz". Eşitlik ve özgürlükten söz edebilmek için yasalarla belirlenmiş bir düzene geresinim vardır. Zaten filozoflarda doğal durumdaki insanın kendini gerçekleştirme alanı olarak medeni duruma geçişi gösterirler. Doğal insanın yaşamıyla ilgili değişik önyargılara baktığımız zaman Hobbes'un doğal durumda birbirleriyle savaş halinde olan insanın mutlu olamadığı, bu nedenle toplumsal sözleşmeyle yasa düzenine geçtiğini görürüz. Bu geçişte Hobbes yasayı tek bir kaynağa, egemen gücün iradesine bırakır, bu ise bireyci bir mutlakiyet anlayışına onu götürmüştür. Locke'da ise siyasal toplumun doğuşu özgür insanların istek ve iradesine dayanır. Bu insanlar toplumu oluşturarak çoğunluğun iradesine uymayı kabul etmişlerdir. Meşru yönetimin doğuş biçimi budur. O, yasanın üstünlüğünü esas alırken doğal durumdaki hakların devredilemez ve terk edilemez bireysel haklar olduğunu vurgulayarak liberal siyasal düzenin öncüsü olmuştur. Rousseau, doğal durumdaki insanın mutluluğunun siyasal duruma geçişle birlikte kaybolacağı düşünerek yasa düzeniyle yeniden mutlu olmanın yollarını aramıştır. O, meşru otoritenin kaynağı olarak toplumsal sözleşmeyi gösterir. Bu ise toplum üyelerinden her birinin tüm haklarıyla kendini topluma bağışlamasıyla gerçekleşir. Halk egemenliğine dayanan bu siyasal anlayış ise sonuçta totaliter demokrasiye zemin hazırlamıştır.

Doğal durum ve doğal hukuka atıfta bulunmaksızın insan haklarını insan doğasıyla temellendiren bir başka düşünür de Ayn Rand'dır. Ona göre insanın doğası zorlama altında başarılı bir etkinliği gerçekleştirmeye uygun değildir. Bu nedenle insan özgür bırakılmalıdır. Ayrıca insanın rasyonel oluşu da onun doğası gereğidir. İşte haklar insanın bu özgü doğasının, bu özel varoluş tarzının zorunlu bir koşuludur. Haklar, insan doğasının, insanın insana yaraşır bir şekilde yaşayışı için gerekli kıldığı varlık koşullarıdır (Rand,1990:69).

Çizilen bu genel çerçeveden varabileceğimiz sonuç şudur: İnsan doğası tarihin her döneminde filozofların dikkatini çekmiş ve farklı bakış açılarıyla yorumlanmıştır. Şüphesiz bu farklılıklar ortak bir paydada da buluşmuştur. O da siyasal oluşumda doğa durumunu dikkate alma zorunluluğudur. Doğa durumu bazen her ne kadar insanlar arasında eşitsizliğin olduğu iddialarını taşısa da tarihsel bakışın ortak yargısı bunun bir eşitlik durumu olduğunu kabul eder. Eşitlik ise insanın başka insanların iradesi ve otoritesine boyun eğmeksizin özgür olarak yaşama hakkıdır. Çünkü "tüm sağlıklı insan bireyleri eşit doğal koşullarda vardılar. Özel olarak korunması gereken sağlıklı ya da eksikli insan bireyleri sağlıklılara göre çok azdır, İnsanın eşitsizliği doğada ya da aşkın bir kaynaktan gelmez, doğrudan doğruya insanın kendisinden gelir" (Timuçin, 1998:13). İnsanların oluşturdukları yasalarda hakkın kuvvet olduğu anlayışı egemen olursa eşitlik ve özgürlük hakkı da insan doğasına uygun olur. Yoksa hükümdar, parlamento veya sınıfların iradesine bırakılırsa vazgeçilmez hak olarak kabul edilemez.

Doğanın veya Tanrının vergisiyse yani insanla beraber doğmuşsa vazgeçilmezdir. Temel hak ve özgürlükler, insan haysiyetinin bir yönüdür ve bu özellikleriyle de zamanı, koşulları ve tarihi aşip doğal duruma kadar uzanmaktadır. İnsanın değeri haklarının değeri kadardır.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia (1961) "*John Lock'un Devlet Felsefesi*" Felsefe Arkivi, İstanbul: İstanbul Matbaası, Sayı 12
- Aristoteles (1983) *Politika*, çev: Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, K.1 B.2
- Atreya, J. P. (1996) "*Temel İnsan Hakları ve Barış*", çev: M. Özer, Dünya Problemleri Karşısında Felsefe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Çeçen, Anıl (1995) *İnsan Hakları*, Ankara: Gündoğan Yayınları
- Eflaton (1985) *Devlet*, çev: S. Eyüboğlu-M. A. Cimcaz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 415 a.
- Erdoğan, Mustafa (1998) *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Gökberk, Macit (1985) *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Göze, Ayferi (1993) *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- Hobbes, Thomas (1993) *Leviathan*, çev: Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kuçuradi, İoanna (1996) "*İnsan Hakları Açısından Dünya Problemleri*", Dünya Problemleri Karşısında Felsefe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Locke, John (1960) *Two Treatise of Government*, London: Everyman's Library, Bilim
- Rand, Ayn (1990) "*İnsan Hakları*", çev: A. Yayla, Yeni Form, n:250 (Mart)
- Rousseau, J. J. (1989) *Toplum Anlaşması*, çev: Vedat Günyol, İstanbul: MEB Yayınları
- Timuçin, Afşar (1998) "*İnsan Hakları Düşüncesi*" Felsefe Logos, İzmir: Etki Yayınları, Mart, Sayı 2